

Zaicz Gábor 80 éves*

Ez év április 16-án töltötte be nyolcvanadik életévét kedves barátom és kollégám, Zaicz Gábor, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem valamikori Finnugor Tanszékének nyugalmazott docense. Nagy öröm számomra, hogy engem kértek fel e köszöntő megírására.

Amikor nekiláttam a munkának, elsőként arra kérdésre kerestem választ, hogy mi-kor ismerkedtünk meg egymással. Ez ügyben még levelet is váltottam az ünnepelttel, de az időpontot így sem sikerült megállapítanunk. Gábor úgy emlékszik, hogy 1964-ben vagy 65-ben. Az biztos, hogy 1966 februárjában már ismertük egymást, mert együtt kezdtük a szelkup nyelv tanulását Erdélyi István vezetésével. (Ezen a kurzuson harmadik társunk Honti László volt.) Az is biztos, hogy 1966 szeptemberében mindhárman részt vettünk Bernecebarátiban a finnugor szakmai gyakorlaton. Ott kezdődtek – kisebb-nagyobb megszakításokkal – évtizedekig folytatódó ultipartijaink. Közel hatvan éves ismeretségünk során folyamatosan tartottuk a kapcsolatot egymással, akkor is, ha földrajzilag távol kerültünk egymástól.

Zaicz Gábor élete nem bővelkedett drámai fordulatokban. A budai Rákóczi Gimnáziumban érettségizett, majd 1963-tól az ELTE Bölcsészettudományi Karán tanult. 1968-ban szerzett magyar–orosz–finnugor szakos diplomát. 1970-ben védte meg bölcsészdoktori értekezését. Rögtön a végzés után bekerült az MTA Nyelvtudományi Intézetébe, ahol 1996 januárjáig dolgozott. 1994 februárjától működött a PPKE-n, 1995-től főállású oktatóként, majd docensként 2011-es nyugdíjazásáig.

Alábbiakban az általam kiválasztott hét témakör rövid elemzése révén szeretném bemutatni az olvasóknak Zaicz Gábor tudományos tevékenységét és munkásságát. Elsőként ünnepeltünk magyar etimológiai kutatásairól szólnék. Aligha vitatható, hogy ezen a területen jelentőset alkotott. Az egyetemen olyan kiváló etimológusok voltak a tanárai, mint Lakó György és Berczki Gábor. A Nyelvtudományi Intézetben Benkő Loránd vezetésével dolgozott sokadmagával a TESz. harmadik kötetén. Fontos szerepet töltött be a szótár német nyelvű változatának (Etimologisches Wörterbuch des Ungarischen) munkálataiban, egyrészt társszerkesztőként, másrészt a finnugor és török eredetű szavak szócikkeinek írójaként. Ez a két szótár mindmáig a magyar nyelv etimológiai kutatásának csúcspontját képezi. Etimológusi munkásságának betetőzése volt az Etimológiai szótár. Magyar szavak és toldalékok eredete című kötet (Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2006). Ennek főszerkesztőjeként kiváló csapatot gyűjtött maga mellé. A művelt nagyközönségnek szánt szótár tudományos megbízhatósággal és közérthetően mutatja be a mai magyar szókincs eredetét és méltán aratott sikert. Második, javított kiadása 2021-ben jelent meg.

Egyetemi hallgatóként Erdődi József vezetésével kezdte meg a mordvin nyelv tanulmányozását, doktori értekezése is mordvin témájú volt: A földművelés terminológiája a mordvinban. Annak idején ő írta a mordvinról szóló fejezetet a *The Uralic Languages* (szerk. D. ABONDOLLO. Routledge, London and New York, 1998) című kötetbe. A mordvin nyelvhez a mai napig hűséges maradt, száznál több cikket írt róla. Ezek felsorolása helyett

* Elhangzott a Magyar Nyelvtudományi Társaság 2024. április 23-i ülésén, Budapesten (ELTE BTK).

csak néhány témát említek meg: a nem első szótagi magánhangzók története, hangrend és illeszkedés, mássalhangzók kiesése, a mordvin lexika ősi elemei, a mordvin szókinsz etimológiai rétegződése, adalékok a mordvin nyelv török jövevényszavaihoz, a mordvin nyelv orosz jövevényszavai, a mordvin tárgyas szerkezetekről, mordvin helynévtípusok, a mordvin irodalmi nyelvek problémája. Különösen sokat foglalkozott ez utóbbi témával. Mint ismeretes, a mordvinnak két fő nyelvjárása van: az erza és a moksa. 1917 után mindkét nyelvjárás számára saját irodalmi nyelvet alakítottak ki. Zaicz Gábor szerint növelné a mordvinok fennmaradásának esélyét, ha a két népcsoportnak közös irodalmi nyelve lenne. Ezért az 1995-ös Nemzetközi Finnugor Kongresszuson az uráli irodalmi nyelvek kérdésének szentelt szimpóziumot szervezett, amelyen maga is előadást tartott az egységes mordvin irodalmi nyelv kérdéséről. A témát azóta is napirenden tartja. A rendszerváltás után a kisebb finnugor nyelvek esetében különösen időszerűvé vált az egyes tudományágak szakszókinszének megteremtése. (Vagyis hogy ne orosz szavakat vegyenek át százával és válogatás nélkül.) Zaicz Gábor ezzel a témával is foglalkozott, továbbá a mordvin nyelv kutatásának történetével, van cikke a mai mordvin szépirodalomról, és ismeretterjesztő cikkeket is írt a CSEPREGI MÁRTA szerkesztette Finnugor kalauzba.

Egyetemi oktatói pályafutását 1979-ben kezdte, három évig Dániában (Aarhus és Koppenhága) volt magyar lektor, majd 1987 és 1990 között Svédországban (Uppsala). 1994-ben kezdett tanítani a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen. Elévülhetetlen érdemei vannak a Finnugor Tanszék megalapításában és a finnugor szakos képzés megindításában. Nyugdíjazása és a tanszék megszüntetése után is hűséges maradt a tanári pályához, hosszú évekig tanította a finnugrisztika alapjait a magyar szakosoknak. Zaicz Gábor kiváló tanár, szereti a hallgatókat, és azok is szeretik őt. Lelkiismeretes és megbízható munkatárs, barátságos és megértő. Biztatta a hallgatókat cikkírásra, kutatásra, doktori képzésre. Szakdolgozati bírálati megalapozottak voltak, de sohasem ledorongolók. Külföldi tanulmányi kirándulásra vitte a hallgatókat (Észt- és Finnországba). Aktívan részt vett a tanszék életében, még arra is hajlandó volt, hogy az egyik farasangi ünnepélyen medvének öltözzön. Utolsó ajándékként 2017-ben megjelentetett egy kis könyvet *A finnugor szak a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen (1999–2012)* címmel. Ebben mindenre kiterjedő részletességgel mutatja be a tanszék és a szak történetét. Aki végigolvassa ezt az írást, az meggyőződhet arról, hogy mennyire indokolatlan volt annak idején a tanszék megszüntetése.

Ezzel elérkeztünk Zaicz Gábor munkásságának egy újabb fontos részéhez, a tudománytörténethez. Munkásságjegyzékét átnézve több mint két tucat tudománytörténeti írást találtam. Teljes felsorolás helyett csak néhány nevet említek, az időrendi lista elejéről: Sajnovics, Reguly, Hunfalvy és Budenz nevét, a végéről pedig Bereczki Gábort, Paul Koklát, Benkő Lorándot és Fehérvári Győzőt. Idetartozó korai cikkei közül egyet említek meg, címe *A szófajti Sajnovics János (MNY. 66. 1970: 246–250)*. Ebben gondos elemzés eredményeként kimutatja, hogy SAJNOVICS 33 lapp–magyar egyeztetése tekinthető helyesnek. Úgy gondolom, hogy idetartozik az a tény is, hogy Zaicz Gábor 1994-ben megjelentette ZSIRAI MIKLÓS *Finnugor rokonságunk című nagyszabású, 1937-es művének hasonló kiadását*, „Az uráli nyelvrokonainkkal kapcsolatos legújabb ismeret- és forrásanyag rövid összegzésével” (585–691). Mint a lapszámok mutatják, az összegzés nem lett rövid, de az olvasók meggyőződhetnek róla, hogy megbízható képet ad közel hatvan év tudományos eredményeiről, különös tekintettel a közölt sok száz bibliográfiai adatra.

És ezzel máris elérkeztünk a következő témához: Zaicz Gábor, a bibliográfus. Ezt a tevékenységet általában alulértékelik, pedig szükségessége nyilvánvaló. Csak egy témakör teljes szakirodalmának ismeretében lehet esélyünk arra, hogy valami újat mondhassunk. A bibliográfusi munkához nagy pontosságra, szorgalomra és alacsony presztízse miatt bizonyos alázatra van szükség. Nos, Zaicz Gábor rendelkezik mindezekkel a tulajdonságokkal, így bibliográfiai minden tekintetben mintaszerűek. Közülük mindenképpen megemlítendő Az uralisztika válogatott szakirodalma, ami a Nyelvrokonaink című kötetben (szerkesztette NANOVSZKY GYÖRGY, Budapest, 2000.) jelent meg, 2000-ben a mű orosz, 2004-ben pedig angol nyelvű változatában is. Elkészítette Kiss Lajos, Lakó György és Büky Béla publikációinak jegyzékét, és van Sajnovics-bibliográfiája is.

Meg kell emlékeznünk még az ünnepelt tudományszervező tevékenységéről. 2010. augusztus 9-től 14-ig Piliscsában rendeztük meg a 11. Nemzetközi Finnugor Kongresszust. Zaicz Gábor a szervező bizottság főtítkáráként mindent megtett a kongresszus sikere érdekében. Pótolhatatlan munkatársam volt a szervezésben és a kongresszusi kiadványok szerkesztésben. Ő szerkesztette azt a CD-lemezt, amelyet minden kongresszusi résztvevő megkapott: *Uralistics from Hungary. Уралистика из Венгрии*. Ez huszonkét magyar szerző idegennyelvű tanulmányát tartalmazta. A tanszékünk történetéről szóló kötetben a kongresszusról is részletes beszámoló olvasható (79–97).

Fontos szerepet töltött be Zaicz Gábor a „Finnugor díj Vértes Edit emlékére” alapítvány kuratóriumának elnökeként. A 2022-ben anyagi és más okokból megszűnt díjat Vértes Edit (1919–2002) halála után örököse, Nemes László alapította negyven év alatti finnugristák jutalmazására. Fennállása alatt jutalomban részesült: Wagner-Nagy Beáta (2004), Nagy Zoltán (2006), Ruttkay-Miklián Eszter (2008), Szeverényi Sándor (2010), Tamás Ildikó (2012), Gugán Katalin (2014), Kelemen Ivett (2016), Dyekiss Virág (2018) és Gulyás Zoltán (2022). Azt hiszem, ez a névsor magáért beszél, a Zaicz Gábor vezette kuratórium valóban jó munkát végzett, a legjobbakat válogatta ki.

Méltatásom hetedik témája nem a tudóst és nem a tanárt idézi fel, hanem a sportembert. Aki kiválóan focizott, pingpongozott és (ha szellemi sportnak tekintjük) az ultizásban is jeleskedett. És aki ma is lelkes drukker.

Laudációm végéhez közeledve döbentem rá, hogy az ünnepelt munkásságának egyes részeit alig említettem meg, vagy teljesen említetlenek maradtak. Nem szóltam például könyvismertetéseiről, pedig azok a műfaj legjobb darabjai, amelyek példaként állíthatók a fiatalabb generáció elé. Kollégánk ismertetéseiben megérti és méltányolja a szerző szándékát, de szükség esetén elegánsan és finoman, de határozottan bírálja a megvalósítást, mindig pontos adatokat és hivatkozásokat használ. Alig említettem szerkesztői tevékenységét, és azt sem, hogy a Reguly Társaság lapjának, a Finnugor Világnak leghűségesebb szerzői közé tartozik. Remélem, az ünnepelt elnézi ezeket a mulasztásaimat.

És végül, mit mondhat köszöntésképp egyik nyolcvanas a másiknak: Isten éltesen Gábor! Tartsunk ki, ameddig tudunk és ameddig lehet!